

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ کشتیان در گادرون

www.ketab.ir

آب دلف موسوی

سرشناسه	:	دلفی موسوی، اکبر، ۱۳۵۴-
عنوان و پدیدآور	:	تاریخ کشتیرانی در کارون/تالیف اکبر دلفی موسوی.
مشخصات نشر	:	اهواز: تر آوا، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۴۲۴ص: مصور، نقشه، عکس.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۶۳۴۹-۸۹-۳
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. [۳۸۷] - ۴۰۰؛ هم چنین به صورت زیر نویس.
موضوع	:	رودکارون - - کشتی رانی
رده بندی کنگره	:	DSR۲۱۷۵/د۸ت۲ ۱۳۹۲
رده بندی دیویی	:	۹۵۵/۵۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۲۳۴۴۴۵

نام کتاب: تاریخ کشتیرانی در کارون

تألیف: اکبر دلفی موسوی

طرح روی جلد: هادی مدرسن

ناشر: تر آوا

شماره ی نشر: ۳۷۱

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۴۹-۸۹-۳

قیمت: ۲۰۰۰ تومان

نشر تر آوا: اهواز- کیانپارس- خیابان نهم غربی- پلاک ۱۲۸

نمبر: ۰۶۱۳۳۹۰۳۷۱۴ همراه: ۰۹۱۶۱۱۳۶۷۸۵

Taravapublication@yahoo.com

www.tarava.com

taravapub

حق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول - کلیات جغرافیای طبیعی رودخانه‌ی کارون
۱۵	۱-۱- وجه تسمیه رودخانه‌ی کارون
۱۷	۱-۲- نام رودخانه‌ی کارون در گذر تاریخ
۲۰	۱-۳- بررسی مختصات جغرافیای رودخانه‌ی کارون
۲۲	۱-۴- بررسی مسیر جغرافیایی رودخانه‌ی کارون
۲۲	۱-۴-۱- رودخانه‌ی کارون در سرزمین‌های انشان
۲۳	۱-۴-۲- رودخانه‌ی کارون در سرزمین عیلام
۲۵	۱-۵- انشعابات و شاخه‌های رودخانه‌ی کارون «علیا»
۲۵	۱-۵-۱- نهر مسرقان «مشرقین بستان»
۲۷	۱-۵-۲- نهر شطیط
۳۰	۱-۵-۳- نهر مینو
۳۱	۱-۶- انشعابات رودکارون در مصب آن
۳۵	۱-۷- سدها و بندها ساخته شده بر روی کارون
۴۳	۱-۸- بررسی تقسیمات رودخانه‌ی کارون از نظر کشتیرانی
۴۳	۱-۸-۱- کارون در سرزمین کوهستانی بختیاری
۴۸	۱-۸-۲- کارون علیا
۴۹	۱-۸-۳- کارون سفلی
۵۰	۱-۹- تاریخچه‌ی کشتیرانی بر روی رودخانه‌ی کارون

فصل دوم: بررسی اوضاع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهرهای مسیر کشتیرانی در کارون

۶۳	۲-۱- خوزستان در عصر قاجار
۷۴	۲-۱-۱- شوشتر در عصر قاجار
۸۱	۲-۱-۲- اهواز در عصر کشتیرانی در کارون
۸۷	۲-۱-۳- خرمشهر «محمرة» در عصر قاجار

- ۱-۳-۱-۲- تاریخچه‌ی خاندان بنی کعب ابو ناصر و نقش آنان در کشتیرانی در منطقه. ۹۷
- ۲-۳-۱-۲- تاریخچه‌ی خاندان آل محیسن و نقش آن‌ها در کشتیرانی در کارون ۱۰۴

فصل سوم: فعالیت‌های دیپلماسی اروپاییان برای کسب امتیاز کشتیرانی در کارون

- ۱-۳-۱-۳- بررسی رود کارون در منابع و سفرنامه‌های اروپاییان در قرن ۱۹ میلادی ۱۲۸
- ۲-۳-۱-۳- اقدامات انگلستان در جهت شناسایی توانمندی‌های کشتیرانی در کارون ۱۳۵
- ۳-۳-۱-۳- طرح‌های کشتیرانی انگلستان بر روی رودخانه‌ی کارون در عصر قاجاریه ۱۳۷
- ۴-۳-۱-۳- فرانسه و کسب امتیاز کشتیرانی در کارون ۱۵۷
- ۱-۴-۳-۱-۳- دکتر تولوزان، پزشک مخصوص ناصرالدین شاه. ۱۵۸
- ۲-۴-۳-۱-۳- صدور امتیاز کشتیرانی در کارون برای دکتر تولوزان ۱۵۹
- ۳-۴-۳-۱-۳- مخالفت انگلستان با امتیاز تولوزان ۱۶۰
- ۱-۴-۳-۱-۳-۱- دلایل مخالفت انگلستان با امتیاز تولوزان ۱۶۵
- ۴-۴-۳-۱-۳- پاسخ ایران نسبت به مخالفت انگلستان در ارتباط با قرارداد تولوزان ۱۶۷
- ۵-۴-۳-۱-۳- لغو امتیاز کشتیرانی فرانسویان در رودخانه‌ی کارون از طرف دولت قاجاریه ۱۶۷
- ۵-۴-۳-۱-۳- طرح‌های آبیاری اراضی حوزه‌ی کشتی‌رانی رود کارون در عصر ناصرالدین شاه ۱۶۸
- ۶-۴-۳-۱-۳- توسعه آبیاری زمین‌های حوزه‌ی کشتیرانی رود کارون در عصر مظفرالدین شاه ۱۶۹
- ۷-۴-۳-۱-۳- اقدامات دولت قاجاریه در جهت افتتاح کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون ۱۷۲
- ۱-۷-۴-۳-۱-۳- اعزام عبدالغفار نجم‌الملک برای شناخت توانمندی و مشکلات رودخانه‌ی کارون ۱۷۲
- ۲-۷-۴-۳-۱-۳- مأموریت میرزا عبد الغفار نجم الملک به خوزستان ۱۷۳
- ۳-۷-۴-۳-۱-۳- گزارش نهایی «میرزا عبد الغفار نجم الملک» به ناصرالدین شاه ۱۷۶
- ۸-۴-۳-۱-۳- صدور فرمان اول کشتیرانی در رودخانه کارون سفلی از طرف ناصرالدین شاه قاجار ۱۷۹
- ۱-۸-۴-۳-۱-۳- پیشنهادات نظام‌السلطنه برای کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون برای امین‌السلطان ۱۸۰
- ۲-۸-۴-۳-۱-۳- موانع و چالش‌ها در صدور فرمان کشتیرانی از طرف دولت قاجاریه ۱۸۲
- ۳-۸-۴-۳-۱-۳- فرمان اول کشتیرانی در کارون «سفلی» از طرف ناصرالدین شاه ۱۸۴
- ۹-۴-۳-۱-۳- دیدگاه کشورهای اروپایی نسبت به فرمان اول کشتیرانی در کارون سفلی ۱۸۷
- ۱-۹-۴-۳-۱-۳- دیدگاه کشور فرانسه نسبت به فرمان اول کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون سفلی ۱۸۷

- ۱۸۸-۳-۹-۲ دیدگاه انگلستان نسبت به امتیاز کشتیرانی در کارون سفلی
- ۱۸۸-۳-۹-۳ دیدگاه امریکا نسبت به امتیاز کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون
- ۱۸۹-۳-۹-۴ دیدگاه امپراطوری روسیه نسبت به صدور امتیاز کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون
- ۱۹۳-۳-۹-۴-۱ دیدگاه مطبوعات روسیه نسبت به امتیاز کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون
- ۱۹۷-۳-۹-۴-۲ فعالیت‌های دیپلماتیک روسیه در مخالفت با امتیاز کشتیرانی در کارون
- ۲۰۹-۳-۱۰-چگونگی صدور فرمان دوم کشتیرانی در رودخانه کارون «علیا»
- ۲۱۰-۳-۱۰-۱ اعزام دکرزن برای کسب امتیاز کشتی رانی کارون علیا برای انگلستان
- ۲۱۱-۳-۱۰-۲ فرمان دود ناصرالدین شاه در مورد کشتیرانی در کارون علیا
- ۲۱۲-۳-۱۰-۲-۱ مذب فرمان دهم کشتیرانی در رودکارون علیا
- ۲۱۴-۳-۱۱-کشتیرانی در رودخانه دز
- ۲۱۵-۳-۱۲-جاده لینچ - بختیاری، دامنه‌ی سلطه‌ی اقتصادی و سیاسی انگلستان بر ایران
- ۲۱۵-۳-۱۲-۱ ساخت جاده‌ی کاروان‌رر - شوش - اصفهان معروف به جاده‌ی بختیاری
- ۲۱۸-۳-۱۲-۱-۱ پیمان نامه خوانین بختیاری با کمیسیون لینچ
- ۲۲۰-۳-۱۲-۲ قرار داد ساخت پل بر روی کارون
- ۲۲۲-۳-۱۲-۳ مخالفت و اعتراض بانک شاهنشاهی نسبت به امتیاز جاده بختیاری
- ۲۲۲-۳-۱۳-موانع و کارشکنی‌های بر سر راه کشتیرانی در رود کارون برای شرکت‌های اروپایی
- ۲۳۴-۳-۱۴-ویژگی‌های حوزه‌ی کشتیرانی در رود کارون
- ۲۳۴-۳-۱۴-۱ بررسی مختصات مسافت کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون سفلی و علیا
- ۲۳۵-۳-۱۴-۲ اقسام کشتی‌های فعال در کشتی رانی رودخانه‌ی کارون
- ۲۴۱-۳-۱۴-۳ بررسی نرخ کرایه حمل و نقل بار و مسافر در مسیر رودخانه‌ی کارون
- ۲۴۲-۳-۱۴-۴ بررسی مقدار تناژ حمل بار در مسیر کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون
- ۲۴۳-۳-۱۵-ایستگاه‌های فعال کشتیرانی در رودخانه‌ی کارون
- ۲۵۲-۳-۱۶-صنعت کشتی سازی در خوزستان

فصل چهارم: روابط تجاری بنادر کارون با کشورهای منطقه و اروپا در عصر قاجاریه

- ۲۵۵-۴-۱-فعالیت شرکت‌های کشتیرانی اروپایی در حوزه‌ی رودخانه‌ی کارون

- ۲۷۱ ۴-۲- فعالیت شرکت‌های تجاری ایرانی در کشتیرانی رود کارون
- ۲۸۲ ۴-۳- روابط تجاری بنادر کارون با حوزه‌های اقتصادی
- ۲۸۲ ۴-۳-۱- روابط تجاری حوزه‌ی کشتیرانی بنادر کارون در بعد محلی و منطقه‌ای
- ۲۸۵ ۴-۳-۲- روابط تجاری بنادر کارون در بعد ملی
- ۲۸۷ ۴-۳-۳- روابط تجاری بنادر کارون در بعد بین‌المللی
- ۲۸۷ ۴-۳-۳-۱- روابط تجاری کشتیرانی کارون با هندوستان
- ۲۹۰ ۴-۳-۳-۲- روابط تجارت بنادر کارون با بندر بصره
- ۲۹۲ ۴-۳-۳-۳- روابط تجارتی بنادر کارون با کشور انگلستان
- ۲۹۷ ۴-۳-۳-۴- روابط تجاری بنادر کارون با کشور آلمان
- ۳۰۲ ۴-۳-۳-۵- روابط تجاری بنادر کارون با کشور فرانسه
- ۳۰۷ ۴-۳-۳-۶- روابط تجارتی بنادر کارون با کشور روسیه
- ۳۱۳ ۴-۳-۳-۷- روابط تجاری بنادر کارون با کشور هلند
- ۳۱۶ ۴-۳-۳-۸- روابط تجاری بنادر کارون با کشور آمریکا

فصل پنجم: نتایج کشتیرانی در رود کارون در عصر حاجاریه

- ۳۲۰ ۵-۱- نتایج صدور فرمان کشتی رانی کشتیرانی در رود کارون برای کشور انگلستان
- ۳۲۰ ۵-۱-۱- نتایج سیاسی
- ۳۲۴ ۵-۱-۲- نتایج اقتصادی
- ۳۳۲ ۵-۲- نتایج مثبت صدور فرمان کشتیرانی در کارون برای ایران
- ۳۶۶ ۵-۳- عواقب و پیامدهای منفی کشتیرانی در کارون برای ایران

- ۳۷۳ کلام آخر: تأثیر کشتیرانی کارون بر روابط ایران با کشورهای اروپایی
- ۳۸۷ فهرست منابع و مآخذ
- ۴۰۱ تصاویر تاریخی

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۷۰	جدول ۱- برآورد جمعیت مناطق مختلف ایالت خوزستان در سال «۱۸۷۸م/۱۲۹۵.ه. ق
۸۵	جدول ۲- جمعیت بندر ناصری از سال ۱۹۲۳م-۱۸۷۶م
۲۵۱	جدول ۳- تجارت بنادر خلیج فارس در سال های ۱۹۱۳ م-۱۸۹۵م (با هزار پوند استرلینگ)
۲۸۴	جدول ۴- لیست تعداد کشتی های فعال در بنادر کارون در سال های ۱۹۱۳ م تا ۱۹۱۴م
۲۸۷	جدول ۵- صادرات و واردات پیر حوزه خلیج فارس و بمبئی «از ۱۷۵۰م تا ۱۸۵۰ م
۳۲۳	جدول ۶- نمودار مقایسه ی ارتباط مسیر دو پایگاه جدید «بندرا هواز» و قدیم «بندر بوشهر»
۳۲۹	جدول ۷- آمار صادرات صمغ و تربیات انحرثه جاده لینچ
۳۳۴	جدول ۸- فعالیت های بازرگانی بنادر رودخانه کارون در طی سال های جنگ جهانی اول
۳۴۲	جدول ۹- ارزش صادرات محصولات کشاورزی خوزستان ۱۹۰۷م تا ۱۹۱۲م
۳۴۴	جدول ۱۰- آمار صادرات غلات از بنادر کارون در سال های بین ۱۸۹۱م تا ۱۹۰۱م.
۳۴۶	جدول ۱۱- فعالیت بنادر کارون در سال های بین ۱۹۱۴ م-۱۹۱۳م
۳۴۷	جدول ۱۲- برآورد جمعیت شهری ایالت خوزستان در سال ۱۹۱۳م
۳۴۹	جدول ۱۳- رفت و آمد کشتی ها به بنادر کارون در سال های بین «۱۹۱۲-۱۹۱۱ م.
۳۵۴	جدول ۱۴- واردات استان خوزستان در سال های ۱۹۱۴م تا ۱۹۱۳م
۳۵۴	جدول ۱۵- صادرات استان خوزستان در سال های ۱۹۱۴م تا ۱۹۱۳م
۳۵۶	جدول ۱۶- فعالیت تجار تخانه های بومی که به روش اروپایی معاملات بازرگانی در بندر «هواز» انجام می دادند

جدول ۱۷- فعالیت تجارخانه‌های بومی که به روش اروپایی معاملات بازرگانی در بندر
خرمشهر انجام می‌دادند ۳۵۶

جدول ۱۸- لیست ملیت کشتی و تعداد آن در دو بندر محمره و آبادان ۳۵۷

جدول ۱۹- ارقام صادرات محصول تریاک از طریق بندر بوشهر در فاصله سال‌های ۱۸۷۱ م
تا ۱۸۹۰ م ۳۶۸

زمانی مهم‌ترین رودخانه قابل کشتیرانی در ایران، کارون بود و مردم این منطقه به وسیله‌ی بلم، زورق و امهیل در این رودخانه به سیر و سیاحت می‌پرداختند. از اواسط قرن ۱۹م بود که اروپاییان، به ویژه انگلستان برای نفوذ بیشتر در نواحی مرکزی و جنوب غربی ایران مایل به استفاده از این رودخانه در جهت کشتیرانی بین خلیج فارس و سرزمین‌های بختیاری بودند، تا از این طریق به توانند نفوذ سیاسی و اقتصادی خود را در منطقه گسترش دهند. روس‌ها، مهم‌ترین رقیب بریتانیا در منطقه به ویژه در موضوع کشتیرانی در کارون بودند و تلاش‌های بسیاری را انجام دادند تا مانع صدور فرمان کشتیرانی به نام انگلستان شوند. با این وجود در سال «۱۸۸۸م» ناصرالدین شاه فرمان کشتیرانی در کارون را به نام انگلستان بلکه به نام دولت‌های دوست صادر کرد. تا از این طریق بتواند دو کشور انگلستان و روسیه را تا حدودی از خود راضی نگه دارد. وضعیت مناسب رودکارون برای کشتیرانی، نبود بازارهای فعال اقتصادی در سرزمین‌های مرکزی ایران موجب شد که شرکت‌های اروپایی و ایرانی پس از صدور فرمان کشتیرانی در این رودخانه به فعالیت‌های تجاری پرداخته و سودهای بسیاری را کسب کنند. از توسعه‌ی تجارت در رودکارون نتایج بسیاری برای ایران و خوزستان حاصل شد، که در فصل پنج به آن‌ها اشاره خواهد شد.

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی تاریخیچه‌ی کشتیرانی در رودکارون و نقش آن در برقراری روابط سیاسی، اقتصادی ایران با کشورهای اروپایی در عصر قاجاریه است. روابطی که در نهایت، توسعه و رونق فعالیت تجاری، بازرگانی در حوزه‌ی کشتیرانی در رودکارون به ویژه در شهرهای شوشتر، اهواز و خرمشهر را به دنبال داشت. این پژوهش از نظر زمانی حد فاصل میان سال‌های ۱۲۵۰ هـ - ق ۱۸۷۱م تا ۱۲۹۴ هـ - ق ۱۹۱۴م را پوشش می‌دهد.

در مورد پیشینه‌ی تحقیق باید گفت: در ارتباط با این موضوع تاکنون به صورت تخصصی و منسجم که پیشینه‌ی تاریخی و فعالیت اقتصادی، تجاری کشتیرانی در کارون را در بر بگیرد صورت نگرفته و اکثر کتب و مقالاتی که در ارتباط با کشتیرانی در کارون به رشته تحریر در آمده اند، تنها اشاره‌ای کوتاه و گذرا به این موضوع کرده اند و فقط در رساله‌ی

دکتری حبیب الله سعیدنیا به این موضوع تا حدودی پرداخته شده است. لذا نگارنده کوشیده است که تحقیق کامل و منسجمی که بتواند معرف اهمیت موضوع تحقیق باشد را برای استفاده کاربران علاقمند فراهم آورد. در ارتباط با کشتیرانی در کارون از گذشته تاکنون هفت کتاب به طور غیر مستقیم و سه مقاله و یک رساله‌ی دکتری به طور مستقیم به این موضوع پرداخته اند که به ترتیب زیر می‌باشند:

الف: کتاب

- ۱- نجم الملک، عبدالغفار، سفرنامه‌ی خوزستان
- ۲- کتاب عمر بن حبري، یا ۵۰ سال استبداد در ایران (تاریخ امتیازات در ایران) تألیف ابراهیم تیمری
- ۳- کتاب تاریخ فارس و انیس در ایران ۱۹۱۴-۱۸۶۴م، تألیف: دکتر فیروز کاظم زاده
- ۴- تاریخ خوزستان، تألیف: مصطفی انصاری
- ۵- تاریخ خوزستان، تألیف: بانوردون لوریمر
- ۶- خلیج فارس در عصر استعمار، تألیف: روادلا
- ۷- حکومت شیخ خزعل بن جابر و سرکرد شیخ نشین خوزستان: اثر دکتر ویلیام تئودور سترانک

ب: مقاله

- ۱- صفائی، ابراهیم، سابقه‌ی کشتیرانی در کارون و ایستاد شهر اهواز
 - ۲- کشتیرانی در کارون و نتایج آن، عزیز گل افشان
 - ۳- افشارسیستانی، ایرج، کارون بزرگترین و پرآب‌ترین و تنها رود فاضل کشتیرانی ایران
- پ: رساله دکتری
- حبیب الله سعیدنیا، کشتی رانی کارون و تحولات سیاسی، اقتصادی ایران در نیمه دوم قرن سیزدهم هجری.

شیوه‌ی اجرای این تحقیق، روش تحقیق تاریخی با تکیه بر گردآوری اطلاعات و اسناد است که طی آن از کتابخانه‌های تخصصی علوم انسانی، کتابخانه‌ی ملی و سازمان اسناد ملی ایران استفاده گردید و هم چنین در مرحله‌ی، از پژوهش میدانی، یعنی از مناطق

ویژه مانند بندر در خزینه، بندر شلیلی، ناحیه بند قیر، بندر اهواز، منطقه‌ی ناصری اهواز، بندر خرمشهر و گمرک این شهر بازدید به عمل آمد.

پس از مقدمه و نقد و بررسی منابع، فصل اول با عنوان کلیات جغرافیای طبیعی رودخانه‌ی کارون پیش بینی شده است که به بررسی وضعیت جغرافیای طبیعی کارون و انشعابات آن و تاریخچه‌ی کشتیرانی در کارون می‌پردازد.

عنوان فصل دوم: بررسی اوضاع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهرهای حوزه‌ی مسیر رودخانه‌ی کارون است، که به بررسی اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی شهرهای مهم مسیر کشتیرانی در رودکارون در عصر قاجاریه می‌پردازد.

فصل سوم: پژوهش با عنوان: فعالیت‌های دیپلماتیک اروپاییان برای کسب امتیاز کشتیرانی در کارون در عصر قاجاریه است که نخستین بحث تخصصی در ارتباط با موضوع مورد بحث است که به اقدامات کشورهای اروپایی در جهت کسب امتیاز کشتیرانی در رودکارون می‌پردازد.

فصل چهارم: پژوهش نقش رودخانه‌ی کارون در روابط تجاری ایران با کشورهای منطقه و اروپا است. در این فصل به بررسی فعالیت‌های تجاری رودخانه کارون پس از صدور فرمان کشتیرانی از طرف ناصرالدین شاه با کشورهای اروپایی و منطقه پرداخته است. در فصل پایانی یعنی فصل پنجم نیز به بررسی نتایج کشتیرانی در رودکارون در عصر قاجاریه برای ایران و اروپا به ویژه برای انگلستان پرداخته شده است. در پایان، فهرست منابع، مأخذ و تصاویری از کشتیرانی در کارون ذکر شده است.